

Kur'an'ın Nüzulünün 1400. Yılı Anısına

DIYANET İLMİ DERGİ

KUR'AN

- ÖZEL SAYISI -

DİB
YAYINLARI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI - 856
İLMİ ESERLER - 138

Tashih
İsmail DERİN

Grafik & Tasarım
Emre YILDIZ
Mücella TEKİN
İsa YÜCEL

Baskı
Cem Veb Ofset
Tel: (0312) 385 37 27

2.Baskı, Ankara - 2012

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı: 13.09.2011/57

ISBN
2012-06-Y-0003-856
ISBN: 978-975-19-5234-9
Sertifika No:12930

© Diyanet İşleri Başkanlığı
İletişim
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Bulvarı
No:147/A 06800 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 312 295 72 93 - 94
Faks: 0 312 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış
Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü
Tel. (0312) 295 71 53 - 295 71 56
Faks: (0312) 285 18 54
e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

KUR'AN'IN ANA KONULARINA DAİR BAZI TASNİFLER*

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim'in ihtiva ettiği konular oldukça fazladır. Zaten din, Kışlah, eğitim, hidayet ve ahlak kitabı olan Kur'an'ın sadece belli konuları açıklaması beklenemez. Çünkü Kur'an, insan ve hayatı bütün yönleriyle ele almaktadır. Bu vakıa, Kur'an'ın konu çokluğunu, muhtevasının zenginlik ve çeşitliliğini ortaya koymaktadır.

Kur'an-ı Kerim, fizik ötesi gayb âlemini de konu edinir. O, bu yönüyle fizik âlemine sığmaz. Mebde' ve meâd itibariyle bu fiziki âlemin sınırlarını çok çok aşar. Her ne kadar nazil olduğu devir belli ise de getirdiği ilahi mesajın içeriği, insanlık tarihinin çok daha öncesine hatta sonrasına kadar uzanır. Yaratılış ile ilgili olaylar ve kâinatın yaratılışı dahi onun tali konuları arasında yer almaktadır. Fakat Kur'an'ın birinci derecede öneme sahip olan hedef konuları bulunmaktadır.

Diğer taraftan Kur'an'ın konuları, insanın bu dünyadaki hayatı ile de sınırlı değildir. İnsanın fiziki hayatından sonraki safahatını da konu edinir. Nihai dönüş ve varış yeri olan ahiret hayatına çok geniş olarak yer verir. 'Ulûhiyet ve Tevhid' konusuna ayrıntılı olarak atıfta bulunmaktadır. Bu açılardan Kur'an muhtevası çok geniş ve kapsamlı bir mahiyet arz etmektedir.

Kısaca, Kur'an'ın ihtiva ettiği çeşitli konu ve bilgileri sınırlamak çok zor bir husustur. Buna Kur'an muhtevasını tespit, tercih ve tasnif etmenin zorluğunu da ilave etmek gerekir. Çünkü tespit edilen ilgili konuların önem sırası-

* Yrd. Doç. Dr. Hasan YILMAZ, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

1 Bu makale, Kur'an ve Muhtevası – Tematik ve Sistemantik Bir İnceleme, Fecr Yay., Ankara 2008 adlı kitap; "Kur'an-ı Kerim'in Temel Muhtevası Üzerine", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007/27 (s. 203-219) ve "Kur'an'da Her Konu ve Bilgi Var mı? – Genel Bir Bakış", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2006/26 (s. 187-202) adlı makale çalışmalarımızdan yararlanarak geliştirilmiş ve yayına hazırlanmıştır.

na göre konulması ve kategorize edilerek sıralanması da çok önemli bir yere sahiptir; konuları tespit ve tasnifte de çeşitli zorluklar, değişik yaklaşımlar olabilir. Bu farklı ve çeşitli bakış açılarını pek tabii bir durum olarak karşılamak gerekmektedir. Bu durum tespiti, Kur'an'ın içerik bakımından ne kadar kapsamlı ve önemli bir kitap olduğunu göstermektedir.²

Bu çerçevede Kur'an tekrar tekrar baştan sona okununca, en küçük birimi olan harflere, ana cümlelere, yan cümlelere, cümlelerden müteşekkil ayetlere ve bu ayetlerin oluşturduğu daha büyük pasajlara kadar, her Kur'an parçasının başlı başına görevler yüklendiği gibi, Kur'an bütünlüğü içinde birbiriyle bağlantılı bir mahiyet arz ettiği gözlenir.³

1. Kur'an'ın Metin Yapısı ve İlahî Tertibi

Kur'an-ı Kerim muhataplarına, kendine has, harikulâde bir üslup ve metin yapısıyla hitap eder. Başka bir ifadeyle, Kur'an ihtiva ettiği çeşitli konuları, kendine has ilâhî bir metin yapısı ve tertibi içinde sunar. Bu anlamda Kur'an'da inanç esasları, ahlaki prensipler, şer'i hükümler, ibadetler, kıssalar, kâinatta Allah'ın varlığı ve birliğini gösteren ayetler, çeşitli davetler, nasihatler, ibretler, azarlamalar, korkutmalar, emir ve yasaklar, helal ve haramlar, teşvik ve sakındırmaların gergin bir üslupla⁴ bir arada, iç içe yer aldığı bilinen bir vakiadır.

Konu ile alakalı şu hususa yer vermek uygun olacaktır: Kur'an'da tek kelimelik ayetler⁵ olduğu gibi, 100'ü aşkın kelimedenden teşekkül eden bir sayfalık en uzun ayet⁶ ve yarım sayfalık uzun ayetler de vardır. Ayetlerin bir kısmında bazen bir konu işlenirken, bazı durumlarda bir ayet, çeşitli konulara atıfta bulunmaktadır:

Mesela, Bakara Suresi'nin 2/255. ayetini ele alalım: İlgili ayette, Kur'an'ın en temel konusunu teşkil eden 'ulûhiyet, Allah, tevhid, Allah'ın isim ve sıfat-

2 Arslan, Şükrü, *Kur'an'da Ana Konular*, (Yayınlanmamış Çalışma), Erzurum 1994, s. 2-6, 14.

3 Albayrak, Halis, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine - Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri*, Şûle Yay., İstanbul 1993, s. 20-26, 43-56, 72-73; a.mlf., *Tefsir Usûlü - Yöntem, Ana Konular, İlkeler, Teklifler*, Şûle Yay., İstanbul 1998, s. 35-41, 70-72.

4 Ebu'l-Alâ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an-Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, çev. Muhammed Han Kayani ve Diğerleri, İnsan Yay., İstanbul 1996, I, 15-20, 24-27, 33-35; a.mlf., *Kur'an'ı Nasıl Anlayalım*, çev. Bekir Karlığa, İşaret Yay., İstanbul 1991, s. 19-26, 31-33; Mehdi Bâzergân, *Kur'an'ın Nüzul Süreci*, çev. Yasin Demirkıran - Muhammed Feyzullah, Fecr Yay., Ankara 1998, s. 161-163; Şimşek, M. Sait, *Kur'an'ın Ana Konuları*, Beyan Yay., İstanbul 1999, s. 9-13.

5 Âyetler için bkz. Tûr, 52/1; Rahmân, 55/64; Hâkka, 69/1, 2; Müzzemmil, 73/1; Müddessir, 74/1; Fecr, 89/1; Duhâ, 93/1; Kâri'a, 101/1, 2; 'Asr, 103/1.

6 Âyet için bkz. Bakara, 2/282.

ları' özlü bir biçimde açıklanmaktadır. Dolayısıyla bu ayet, hedeflediği ana konu ile ilgili Kur'an'ın diğer bölümleriyle, 'Ulûhiyet ve Tevhid' ile ilgili Kur'an ayetleriyle yakından bağlantılıdır.

Bir diğer örnek olarak Bakara Suresi'nin 2/282. ayetini inceleyelim: Kur'an-ı Kerim, bu en uzun ayeti ile günümüzdeki noterlik müessesesinin İslamî esas ve detaylarını ortaya koymaktadır. Bu ayet, noterlik kurumu bağlamında şu esas ve detaylar üzerinde durmaktadır: Hakkın korunması, alacak ve borcun korunması, hakkın icra ve ifası, borcun yazılması veya yazdırılması, şahitlik müessesesi, ticaret hukuku, alış-veriş, borçlar hukuku, adalet, fiske, takva, Allah ve ilim. İlgili ayet, bütün bu konulara bir sayfada veciz olarak yer vermekte ve atıfta bulunmaktadır. Dolayısıyla bu ayet, hedeflediği ve ele aldığı çeşitli konular açısından ilgili diğer pasajlarla, Kur'an'ın diğer bölümleriyle yakından irtibatlıdır.

Bu ayet (Bakara, 2/282) Kur'an-ı Kerim'in en uzun ayetidir. Buna müfessirler tarafından 'tedâyün/müdâyene ayeti' adı verilmiştir. İlgili ayetin tefsiri sadedinde şu çağdaş tespit ve yorumu aktarmak uygun olacaktır. Bu husus, ayetin açıkladığı ve üzerinde durduğu çeşitli konular açısından büyük bir önem arz etmektedir:

"... Allah Teâlâ, müminler arasındaki kardeşlik bağının, sevgi ve saygı duygusunun güvenle daha da artmasını istemiştir; bilhassa canın yongası addedilen mali ve parasal konularda insanın genel karakteri bilindiği için, alışveriş esnasında müminlerin birbirlerine güven duygularının zedelenmesini arzu etmiştir. O halde Müslümanların birbirlerine karşı güçlenmesi gereken itimat ve sevgi hislerinin unutkanlık, ihmalkârlık, önemsememe gibi basit nedenlerle yıkılmasına imkân verilmemelidir. İşte bu yüzden ticari hayatta olması gereken son derece önemli bir kurumun, denilebilir ki noterlik teşkilatının esasları; olmazsa olmaz ilkeleri bu 'tedâyün / müdâyene ayeti' ile belirlenmiştir. ..."⁷

Mesela, Mâide Suresi'nin 5/41. ayeti üzerinde duralım: Bu ayet, bir yönüyle tebliğde ümitsizliğe kapılmılmaması, bıkkınlık gösterilmemesi gereğini vurgularken; başka bir yönüyle de Yahudilerin, kitaplarında tahrifat yaptıklarını anlatıyor. Dolayısıyla bu ayet, bir yandan tebliğle ilgili diğer pasajlarla, Kur'an ayetleriyle irtibatlı iken, öte yandan Yahudiler hakkında tarihî bir gerçeği anlatması bakımından, özelde Yahudilerle, genelde ise ehl-i kitapla

7 Duman, M. Zeki, *Beyânu'l-Hak (Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri)*, Fecr Yay., Ankara 2006, III, 104-106.

ilgili Kur'an'ın diğer bölümleriyle yakından bağlantılıdır. Başka bir ifadeyle, ilgili ayet bir yönüyle Hz. Peygamber'i teselli ediyor. Bir başka yönüyle kâfirleri, inkâr edenleri mevzu ediniyor, bir diğer yönüyle de Yahudilerin, kitaplarında tahrifat yaptıklarından, Yahudiler hakkında tarihi bir gerçekten bahsediyor.⁸ Sonuçta bu ayetin, ifade ettiğimiz üzere üç veya dört çeşit konuya atıfta bulunduğunu görmek mümkündür.

Kur'an'ın bu üslûp yapısı ve metin tertibinin okuyucuyu bıktırmayan, onu pasifize etmeyip aksine idrakini açan, derinliğine düşündüren, fikrine canlılık ve dinamizm kazandıran bir nitelikte olduğunu ifade etmek gerekir. Başka bir ifadeyle, Kur'an-ı Kerim'in ilmi, fikri, edebi, tarihi diğer kitaplar gibi mevzularına göre tertip, tasnif edilmemiş oluşu onun sürekli bir el kitabı olması sonucunu doğurmuştur. Kur'an bu yönüyle de diğer kitaplara benzemeyen harikulâde eşsiz bir metin tabiatı, tertip ve tasnifine sahiptir. Onun mevzuları bir arada ve iç içedir. Mevzular ana başlıklar ve alt başlıklarla birbirinden ayrılmamıştır. Yani konularına göre tertip ve tasnif edilmemiştir.

2. Kur'an'ın Ana Konularına Dair

Kur'an'ın ana konu ve temel maksatlarının tadadında değişik tasnifler⁹ bulunsa da çoğunda, aynı zamanda Kur'an'ın açıkladığı dinin¹⁰ ve Hz. Peygamber'in Mekke dönemindeki tebliğinin de temelini¹¹ teşkil eden şu üç umde vardır: 'Tevhid, nübüvvet ve ahiret'. Başka bir deyişle bu umdeleri, Kur'an-ı Kerim'in asıl maksatları olarak adlandırmak veya nitelendirmek de mümkündür. Bu üç temel konu, İslam düşünce, tefsir geleneğinde hemen hemen bütün âlim ve müfessirler tarafından, Kur'an-ı Kerim'in esas mevzularını olarak kabul edilmekte olup; Kur'an'da yer alan diğer konu ve meselelerin ise, bunlara tabi olduğu¹² hususu ifade edilmektedir.

Yüce Allah'ın bir hidayet rehberi olarak tüm insanlara gönderdiği Kur'an-ı Kerim, çok çeşitli ve farklı konulara yer vermektedir. Ancak, Kur'an'ın devamlı üzerinde durduğu, diğerlerine göre daha çok zikrettiği,

8 İlgili misal ve izahı hakkında bkz. Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, s. 21; a.mlf., *Tefsir Usulü*, s. 36-37.

9 Yıldırım, Suat, *Fâtiha ve En'am Sürelerinin Tefsiri*, Çevik Matbaacılık, İstanbul 1989, s. 7-8; a.mlf., "Kur'an-ı Kerim'in Muhtevası", *Yeni Ümit*, 2003/4, Yıl: 16, Sayı: 62, s. 5-7; Güllüce, Veysel, *Kur'an-ı Kerim'de Ahiret İnancının Temelleri*, EKEV Yay., Erzurum 2001, s. V, 67-70, 71 vd..

10 Mevdüdi, *Tefhîmu'l-Kur'an*, VII, 303-304.

11 Mevdüdi, *Tefhîmu'l-Kur'an*, VII, 7-10.

12 el-Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *Cevâhiru'l-Kur'an*, neşr. Lecnetu İhyâit-Turâsî'l-'Arabî, Dâru'l-Âfâki'l-Cedide, Beyrut 1981, s. 9-14.

ilâhî mesaj açısından asıl maksat olarak belirlediği konular, bu temel konulardır.

Kur'an-ı Kerim her fırsatta bu konuları bütün yönleriyle, detaylarıyla ele almakta ve etraflı bir şekilde önemle üzerinde durmaktadır. Diğer mevzuları, meseleleri ise ifade ettiğimiz gibi bu asıl maksatlara yardım etmeleri, açıklamaları, kıssa ve darb-ı meseller ile daha iyi izah etmeleri, örneklemeleri ve anlatmaları için dolaylı olarak¹³ zikretmektedir.

Bu üç umde, Kur'an'ın hemen hemen her suresinde ele alınmakta, icmali veya tafsili olarak anlatılmaktadır. Nitekim Kur'an'ın bütününde, her suresinde maksut bir gayenin o surenin veya surelerin ayetlerine sirayet eden, bütün surelerin ihtiva ettiği ahkâm ve üslûbuna hâkim olan bir ruhun¹⁴, cevherin varlığından bahsedilmektedir. Kur'an'ın bütün surelerinde, Kur'an'ın bütününde tadat edilen bu asıl maksatları bulmak mümkündür.

İslam düşünce tefsir geleneğinde hemen hemen bütün müfessirlere göre bilhassa Kur'an'ın, İslam'ın mükemmel, ilâhî bir hülasası, girişi olan 'Fatiha Suresinde' ve kısmen diğer 'bütün surelerinde', bu temel maksat veya esas mevzular toplanmıştır.¹⁵

Bazı tasniflerde, Kur'an'ın ana konuları birkaç ana başlık altında toplanırken, bazılarında daha çok müstakil konu sıralanır. Bunlardan bazı müellifler, Kur'an'ın temel muhtevasını "tevhid, haberler, tarihi olay ve çeşitli kıssalar ve diyânât (din ve hidayetle alakalı çeşitli bilgiler); "Allah'ı layık olduğu şekliyle tanı(t)mak (marifetullah), ibadetler, emir ve nehiyeler, va'd ve vaidler"; "ilâhiyat (ulûhiyyet), nübüvvet, meâd (ahiret hayatı) ve kaza - kader"; "tevhid (itikât), ibadetler, tezkîr, ahlak, hukuk, kevnîyât (kâinat), insan, yaratılış ve

13 er-Râzi, Fahrüddin Muhammed b. 'Ömer, *et-Tefsiru'l-Kebir-Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, I, 141-147, XX, 179, XXV, 35-45, XXVI, 95-109, XXVIII, 3-12, 23-31, XXXII, 127-137, 160-170.

14 Abdullah Mahmûd Şehhâte, *Ehdâfu Külli Sure ve Makâsîduhâ fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, el-Heyetu'l-Mısriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, Kâhire 1986, I, 6-9.

15 el-Gazâlî, Ebû Hâmid, s. 38-43; er-Râzi, I, 144-156, 178-212, 215-217; ez-Zerkeşi, Bedruddin Muhammed b. 'Abdillah, *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'an*, neşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 1972, I, 16-18, 269-270; Muhammed 'Abduh, *Durûs mine'l-Kur'an*, Dâru İhyâi'l-Ülûm, Beyrut 1984, s. 25-30, 36-60; Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşr., İstanbul 1982, I, 1-145; Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'an*, I, 39-42; Said Nursî, *İşârâtü'l-İcâz fi Mezânni'l-İcâz*, neşr. İhsân Kâsım es-Sâlihî, Sözler Neşr., İstanbul 1990, s. 30-31; Muhammed Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İFAV. Yay., İstanbul 1993, s. 23-24; Duman, I, 29-34; Güngör, Mevlüt, *Kur'an Penceresinden İman-Amel-Hayat-Ahiret ve Kâinat'a Bakış*, Kur'an Kitaplığı, İstanbul 1995, s. 11-21; Yıldırım, *Fâtîha ve En'am Sûrelerinin Tefsiri*, s. 7-40; Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, İşaret Yay., İstanbul 2001, I, 65-69, 93-162.

varlıklar, toplum, tarihi olay ve çeşitli kıssalar ve ahkâm (muamelât)” amaç ve araç konuları olarak tespit, tercih ve tasnif etmişlerdir.

Bu bağlamda mütekellim ve mutasavvıf olarak bilinen Ebû Hâmid el-Gazâlî'ye göre, 'Mühimmâtü'l-Kur'an' diye adlandırdığı 'Kur'an'ın Temel Konuları' şu üç konuda temerküz etmektedir:

'Tevhid (marifetullah), sırat-ı müstakimi tanıma (hidayet, ibadet) ve ahireti tamıdır. Kur'an'daki diğer pek çok mevzu ise, bu temel maksatlara bağlıdır"¹⁶ diyerek tercih ve tasnif eder.

Meşhur müfessir ve mütekellim Fahrüddîn er-Râzî'ye göre, "Kur'an'ın bütününde asıl maksat; 'tevhid, nübüvvet ve meâdi' taktır etmektedir".¹⁷ Bu tespit ve tasnifte ise, üç önemli odak konu yer almaktadır: Bunlar 'Ulûhiyet, Risâlet ve Ahiret'tir.

Meşhur müfessir er-Râzî, bu üç temel konunun Kur'an'ın bütününde asıl nokta olduğunu; Kur'an ayetlerinde bunların birbirinden ayrılmadığını; daima birbirini takip ettiğini; ilgili ayetlerde birlikte yan yana geçtiğini; birinin zikrinden sonra diğer ikisinin; ikisinin zikrinden sonra üçüncüsünün zikredildiğini¹⁸ ifade etmektedir.

Ona göre, 'Kıssalar' konusu Kur'an'ın bütününde temel maksat ve ana konu olmayıp, ancak 'darb-ı mesel' kabilinden bu esas mevzuları daha iyi taktır etmek, örneklemek, açıklamak ve anlaşılır kılmak için yardımcı unsur olarak zikredilmektedir.¹⁹

Fahrüddîn er-Râzî'nin tasnifinin aksine, Kur'an'ın başlıca maksatları, amaç ve ana konularına, 'Kıssalar ve Tarih Bilgisi' mevzuunu da ilave eden âlim ve müfessirler²⁰ vardır. Bunlara göre, 'Fatiha Suresi' aynı zamanda

16 el-Gazâlî, Ebû Hâmid, s. 3, 9-14.

17 er-Râzî, I, 141-147, XXVIII, 3-12, 23-31.

18 er-Râzî, XXV, 35-45, XXVIII, 3-12, 23-31.

19 er-Râzî, XXV, 41, XXVIII, 27-31.

20 Mesela bkz. Şah Velîyyullah ed-Dihlevî, *el-Fevzu'l-Kebir fi Usûli't-Tefsir*, Arapçaya çev. Selmân el-Huseynî en-Nedvî, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1987, s. 19-39; Muhammed Hamidullah, s. 23-24; Muhammed 'Abduh, s. 25-30, 36-60; 'Abdullah Mahmûd Şehhâte, *Ehdâfu Külli Sure ve Makâsıduhâ fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, el-Heyetu'l-Mısriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, Kâhire 1980, II, 7, 239; Muhammed el-Gazâlî, *el-Mehâviru'l-Hamse li'l-Kur'ani'l-Kerim*, Dâru's-Sahve, Kâhire 1989, s. 5, 20, 97-144; Aydın, Mehmet S. – Dumlu, Ömer, *Ana Konularıyla Kur'an*, editör. Ömer Dumlu, Anadolu Üniv. Yay., Eskişehir 2004, s. 203-212; Yıldırım, Fâtiha ve En'âm Sûrelerinin Tefsiri, s. 7-8, 29-32, 37-40; Özsoy, Ömer – Güler, İlhamî, *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi)*, Fecr Yay., Ankara 2001, s. XXI, 565, 693, 725, 829.

'Kıssalar ve Tarihî Haberler' ana konusuna yer vermektedir. er-Râzî ile aynı düşüncede olanların mevcut olduğunu da belirtmek mümkündür.

Son olarak müfessir er-Râzî, söz konusu bu üç temel maksada, meşhur tefsirinin pek çok yerinde ilgili ayetlerin tefsirine giriş çerçevesinde dördüncü bir esas olarak, 'Kaza ve Kader' konusunu da ilave etmektedir.²¹

Bu konuda bir diğer önemli tasnif, Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'ye aittir. Bu çerçevede ed-Dihlevî, Kur'an-ı Kerim'in ihtiva ettiği mana ve maksatların şu beş ilmin haricine çıkmadığını ifade eder:

"Ahkâm (ibadet ve dinî hükümler), cedel, Allah'ın kullarına nimetlerini ve ihsanlarını hatırlatma (tezkir), Allah'ın insanlara geçmişteki belirli günleri, tarihi hatırlatma (kıssalar ve tarihî olaylar) ve ölüm/ölüm-ötesini hatırlatma ilimleri."²²

Muhammed 'Abduh da, Kur'an-ı Kerim'in esas indiriliş gayesi ve temel maksatlarının şu beş konu olduğunu ifade etmektedir:

"Tevhid, va'd (cennetle) ve va'id (cehennemle tehdit) veya tebşir ve inzâr, ibadet- amel, saadet yolunu beyan/dünya ve ahirette bahtiyar, mutlu olmanın yolunu açıklama, kıssalar ve tarihî haberler-tarihî olaylar."²³

Muhammed 'Abduh konu ile ilgili telif ettiği 'Durûs mine'l-Kur'an' adlı eserinde Kur'an'ın bu beş ana indiriliş maksatlarını, 'Fatiha Suresinin' icmali olarak bir arada ihtiva ettiği meselesi üzerinde, ayrıntılarıyla²⁴ uygulamalı bir 'sure tefsiri' çerçevesinde durmaktadır. 'Fatiha Suresi' ve 'Asr Suresinde'²⁵ bu beş ana konuya örneklemeli olarak nasıl yer verildiğini detaylarıyla tefsir, te'vil etmektedir. Kur'an'ın bütünü bu surelerdeki beş ana konuyu tafsilatıyla açıklamaktadır.

'Abduh eserinin başka bir yerinde de Kur'an'ın esas mevzularını İslam düşünce, tefsir geleneğindeki klâsik tasnif paralelinde yapmaktadır. Bu çerçevede ona göre, Kur'an'ın temel esasları, 'Usûl-i Din' konuları olan 'İtikat, İbâdet, Muamelât-Ahkâm ve Ahlak'²⁶ esaslarından teşekkül etmektedir. Ayrıca

21 er-Râzî, I, 141-147, XX, 179, XXV, 35-45, XXVI, 95-109, XXVIII, 3-12, 23-31.

22 Bu beş temel ilim ve detayı hakkında bkz. Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, s. 19-39, 46-47, 85, 97-100.

23 Muhammed 'Abduh, s. 26-27, 36 vd., 53-55.

24 Muhammed 'Abduh, s. 25-30, 36-60.

25 Muhammed 'Abduh, s. 65-94.

26 Muhammed 'Abduh, s. 55.

'Abduh, 'Kıssalar ve Tarihi Haberler'²⁷ konusunu da önemseyerek, Kur'an'ın amaç mevzuları kapsamında değerlendirmektedir.

'Kur'an'ın ana konularıyla alakalı çok önemli bir başka tasnif, Muhammed el-Gazâli'ye aittir. O, bu konu ile ilgili çok önemli ve muhtevalı olan 'el-Mehâviru'l-Hamse li'l-Kur'ani'l-Kerim (Kur'an-ı Kerim'in Beş Mihveri/Kur'an-ı Kerim'in Beş Odak Konusu)' adlı eserini telif etmiştir.

Bu bağlamda Muhammed el-Gazâli, Kur'an'ın manalarının, maksatlarının zenginliği ve surelerinin çokluğuna rağmen beş mihver konu etrafında dönüp durduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda kitabının temel bölümlerini de teşkil eden söz konusu beş odak mevzu şunlardır:

1. Tevhid-Bir Olan Allah, 2. Yaratanına Delâlet Eden Kâinat, 3. Kur'an Kıssaları, 4. Ba's ve Ceza-Ahret ve Mücazat, 5. Terbiye ve Teşri/Eğitim, Hukuk ve Ahlak"²⁸ ... Her bir mihveri, müstakil bir bölümde²⁹ geniş ve ayrıntılı olarak ilgili ayetler ışığında izah etmektedir. Muhammed el-Gazâli'ye göre, Kur'an-ı Kerim'in sahih, doğru bir biçimde anlaşılması ve yorumlanması için bu beş mihver konunun tafsilatıyla bilinmesi³⁰ gerekmektedir. Bunlar Kur'an açısından odak konulardır.³¹

Kur'an'da çokça yer alan 'Kıssalar ve Tarihi Hakikatlerin' çeşitli maksatlarının olduğunu; bunların ibret ve öğüt vasıtası; terbiye ve örneklik aracı³² olduğunu da ifade etmektedir.

Konu ile ilgili en önemli ve muhtevalı tasnifi yapan Mehdî Bâzergân'dır. O, hangi asli konu veya tali konuların 'Kur'an Muhtevalında' ne kadar önem ve değere sahip olduğunu yüzdelik oranlarıyla birlikte çeşitli tablolar halinde göstermektedir:

1. Hz. Peygamber'in risâleti (tevhid, ulûhiyet, nübüvvet, vahiy, Kur'an-ı Kerim, Yahudilerle, Hıristiyanlarla ve müşriklerle cidal bahisleri) ile ilgili ayetler-Kur'an'ın %30'u veya 1920 ayet.

27 Muhammed 'Abduh, s. 26-27, 29, 53-54.

28 Bkz. Muhammed el-Gazâli, s. 5-6, 9-11, 20, 23 vd..

29 Muhammed el-Gazâli, 'Tevhid – Ulûhiyet' mihveri hakkında bkz. s. 23-56; 'Halikuna Delâlet Eden Kâinat – Evren' mihverine dair bkz. s. 59-94; 'Kur'an Kıssaları' mihveri için bkz. s. 97-144; 'Ba's ve Ceza – Ahret ve Mücazat' mihveriyle alakalı bkz. s. 147-183; 'Terbiye ve Teşri – Eğitim, Ahkâm / Muâmelât ve Güzel Ahlak Esasları' mihveriyle ilgili bkz. s. 187-245.

30 Muhammed el-Gazâli, s. 9-11.

31 Muhammed el-Gazâli, s. 5-6, 20.

32 Muhammed el-Gazâli, s. 97-98, 104 vd.

2. Kıyamet, ölüm ve ahiret hayatına yönelik ayetler-Kur'an'ın %25,8'i veya 1640 ayet.

3. Geçmiş peygamberlerin risâleti ve bu peygamberlerin ümmetlerinin kaderi (önceki milletlerin akıbeti, kıssalar, tarihî olay ve tarihî haberler) ile alakalı ayetler-Kur'an'ın %23,5'i veya 1500 ayet.

4. İslam ümmeti ve ehl-i kitaba dair ayetler (Hz. Peygamber'in çağdaşları ve ümmetiyle olan münasebetleri, genel anlamda mümin-Müslümanlar, Münafıklar, kâfirler ve ehl-i kitâp konuları)-Kur'an'ın %11,7'si veya 736 ayet.

5. Ahkâm-dinî hükümlere ilişkin ayetler (terbiyevî, ahlakî ve fikhî bağlamlarda)-Kur'an'ın %7'si veya 456 ayet.

6. Cihat konusuna yönelik ayetler-Kur'an'ın %4'ü veya 260 ayet.

7. İnsanın yaratılışı ve özellikleri, şeytan ve cin bahisleri ile ilgili ayetler-Kur'an'ın %3'ü veya 190 ayet.

8. Hz. Peygamber'in ailesi ve zevcelerine ilişkin sınırlı sayıdaki ayetler-Kur'an'ın %0,35'i veya 22 ayet.³³

Kur'an-ı Kerim ile Kitab-ı Mukaddes arasında, muhteva ve üslup yönünden benzerlikler yanında önemli farklılıklar da vardır. Başka bir ifadeyle, Kur'an'la Kitab-ı Mukaddes arasında farklılıkların yanında başta kıssalar olmak üzere bazı konularda benzerlik ve paralellikler de vardır. Özellikle kâinatın ve insanın yaratılışı, cennetten çıkarılış, Nuh tufanı, Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakup, İsrail oğullarının tarihi, Hz. Yusuf, Hz. Musa ve onun Firavun'la mücadelesi, Mısır'dan çıkış, İsrail oğullarının çöldeki hayatı, buzağya tapma, Tâlût (Saul), Hz. Davut ve Hz. Süleyman, çeşitli peygamberlerin tebliğ faaliyetleri, Hz. Zekeriya ve oğlu Hz. Yahya, Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa ile havariler gibi konular Kitab-ı Mukaddes'le Kur'an'da ortak konulardır.³⁴

3. Mekkî Surelerin Ana Konuları

Kur'an'ın Mekke döneminde nazil olan çeşitli ayet ve surelerinde yer alan ana konuları, şu şekilde tasnif etmek mümkündür: Mekke döneminde katı bir putperestlik inancı ve kabileci, maddeci, hazcı bir hayat anlayış hâkim olduğu için bu dönemde nazil olan surelerde ağırlıklı olarak Allah'ın birlik, kudret, azamet ve lütfkârlığına, rahmetine, ihsanına, ahiret gününe

33 Mehdi Bâzergân, s. 163, 165, 169. Daha geniş bilgi ve çeşitli grafikler için bkz. Mehdi Bâzergân, s. 17-18, 150-158, 161-196.

34 Harman, XXVI, 413.

ve ba's, haşir, hesap, amellerin karşılığı gibi ahiret hayatı meselelerine dair ayetlerle insanlarda merhamet ve feragat duygularını geliştirmeyi, temel haklar bakımından insanlığın eşitliği ve adalet fikrine dayalı bir ahlak bilinci oluşturmayı hedefleyen ayetler geniş yer tutar. Bu surelerde genellikle tevhid ve ahiret konuları hakkında insanın bizzat kendi oluşumundan, canlı ve cansız tabiatın ontolojik, kozmolojik ve psikolojik deliller gösterilir; insanlar akıllarını kullanarak bunlardan yararlanmaya çağınırlır.³⁵

Mekke devrinin son yıllarında, Mekke Araplarının dışında yeni muhaptarlar da söz konusu olduğundan, bu dönemde gelen surelerin üslup ve muhtevasında kısmi bir değişiklik olduğu görülmektedir. Artık sadece Mekkelilere değil, aynı zamanda yer yer "Ey İnsanlar!" tarzında başlayan ifade kalıbıyla başka topluluklara da hitap edilmektedir (özellikle A'râf, Yunus, Lokman ve Fâtır Sureleri). Bu dönemde ağırlık kazanan konular, geçmiş peygamberlerin ahlak ve karakterlerinin hatırlatılması, İslam'ın kendi yüce hakikatiyle Allah'ın kudretine ve rahmetine şahit olarak gösterilmesi, Hz. Muhammed'e tâbi olan o dönemdeki küçük Müslüman topluluğunun takva erdemine ve akıbetlerini kurtarmaya uygun bir hayata sahip olma bilincine ulaştırılması şeklinde özetlenebilir (meselâ bkz. Ra'd, Şûra ve Câsiye sureleri).³⁶

Hız. Muhammed (s.a.s.)'in peygamberliğinin ilk yıllarında Mekke'de nazil olduğu hususunda müfessirler arasında ittifak olan "Fatiha Suresi", Kur'an'ın hem bir mukaddimesi hem de bir özeti gibidir. Bu süre, Mushaf'ta (Mushaf tertibine göre) birinci, nüzul sıralamasına göre beşinci suredir. Fatiha Suresi, 'Kur'an'ın Temel Konuları'nı öz ve özet olarak ihtiya etmektedir.

Fatiha Suresinde 'ulûhiyet, tevhid, ahiret, kulluk-ibadet, hidayet ve dalâlet, dua, istiane, sırat-ı müstakim, mükâfat ve ceza vaadi, va'd ve vaid, emir ve yasaklar, Kur'an kıssalarının özü ve doğru yolu bulanlarla ondan sapanlara işaret' yer almaktadır:

"Hamd Allah'a mahsustur" cümlesi, Allah Teâlâ'nın kendisini hamde (övgü, yüceltme) lâıyk kılan bütün yetkinlik (ilah, rab) sıfatlarını; "Âlemlerin Rabbi" ifadesi diğer yaratma ve fiil sıfatlarını; "Rahman ve Rahîm" isimleri, Allah'ın insanlara rahmet ve merhametinden kaynaklanan din kurallarını;

35 'Fonksiyonel Akıl' için bkz. A'râf, 7/28, 189-198; Meryem, 19/77-95; Tâhâ, 20/130-135; Enbiya, 21/19-47; Lokman, 31/21; Fussilet, 41/41-44; Zuhuruf, 43/19-24; Ahkâf, 46/7-12; Tûr, 52/29-49; Necm, 53/1-31; Vâkıa, 56/77-82.

36 Çağncı, XXVI, 390-392.

“ceza ve hesap gününün sahibi” nitelemesi kıyamet hallerini ve ahiret âlemini; “yalnız sana kulluk – ibadet ederiz” kısmı iman, ibadet ve sosyal düzeni; “yalnız senden yardım dileriz” cümlesi amellerde ihlâsı (ibadetlerin yalnızca Allah rızası için yapılmasını) ve tevhidi (O’ndan başkasına kulluk edilmemesini, ibadet yapılmamasını, Allah’a mahsus sıfat ve yetkilerin O’ndan başkasına tanınmamasını) ifade etmektedir. “Bizi doğru yola/sırat-ı müstakime ilet” ayeti ibadet, hidayet, nizam, düşünce ve ahlak çerçevesini; “nimete erdirdiklerinin yoluna...” kısmı gelip geçmiş örnek nesilleri, millet ve toplulukları, mükâfat ve ceza vaadi ile Kur’an kıssalarının özünü; “gazaba uğramışların ve sapmışların yoluna değil” bölümü ise kötü örnek teşkil eden ve hallerinden ibret alınması gereken geçmiş toplulukları içine almaktadır. Bütün bu konular bir arada ve iç içe bir üslup, ilâhî tertip-metin yapısı içinde sunulmaktadır.

4. Medenî Surelerin Ana Konuları

Kur’an’ın Medine devrinde nazil olan çeşitli ayet ve surelerinde yer alan ana konuları da şöyle tasnif etmek mümkündür: Medine şartlarında ortaya çıkan yeni toplumsal düzen içinde giderek belirginleşen hukuki ve siyasi yapıya paralel olarak vahiy de gittikçe artan ölçüde normatif bir içerik kazanmış; Hz. Muhammed’in şahsiyeti peygamberlik nüfuzu yanında siyasi liderlik nüfuzuyla da donatılmış ve müminlerin iç meselelerinin çözümündeki rolü belirgin bir şekilde ortaya konulmuştur. Nitekim özellikle medenî surelerde tekrar edilen Allah’a ve Resulü’ne itaat buyruğu ile bu itaatten yüz çevirenlere yönelik ciddi eleştiriler bunu açıkça göstermektedir.³⁷

Mekke’de mütecanis bir putperest Arap topluluğu varken, peygamber ilk defa Medine’de bir Yahudi topluluğu ile karşılaşmış, ayrıca zamanla Hıristiyan kesimlerle ilişkiler başlamış, bu sebeple başta medenî surelerin en uzunlarından olan “Bakara ve Âl-i İmrân sureleri” olmak üzere bu dönemde inen bazı surelerde, Yahudilere ve genel olarak ehl-i kitaba, onların tarihlerine oldukça geniş yer verilmiştir.³⁸ Bu çerçevede Kur’an’ın medenî surelerinin pek çok yerinde gerek bilgi verme gerekse tenkit maksadıyla Yahudi ve Hıristiyanlardan (ehl-i kitaptan) bahsedilmektedir. Ehl-i kitabın inanç ve uygulamaları, ilgili ayet ve surelerde eleştirilmektedir.

37 Âl-i İmrân, 3/31-32; Nisâ, 4/13-14, 59-69, 80-83; Nûr, 24/47-56, 62-63; Ahzâb, 33/71; Fetih, 48/16-17; Hucurât, 49/14.

38 Bakara, 2/62, 105, 109, 120, 135; Âl-i İmrân, 3/75, 113-115, 199; Nisâ, 4/51, 171; Mâide, 5/17, 69, 72-75, 82-85, 116-118; Arâf, 7/80-171; Yunus, 10/75-93; Meryem, 19/1-61; Ahzâb, 33/26; Hadid, 57/27; Haşir, 59/2-7.

Medine'de İslamiyet'e düşman olmakla birlikte Müslümanların her geçen gün güçlenmesi karşısında Hz. Peygamberle açıktan mücadele etmeyi göze alamayan bir Arap ve Yahudi topluluğu ortaya çıkmış, "münafık (itikadi ve ameli nifak)" denilen bu toplulukla ilgili çeşitli meseleler, medeni surelerin muhtevasında ağırlık kazanmıştır. Kur'an'ın, Mushaf tertibine göre altmış üçüncü suresinin adı "Münafikûn"dur; ayrıca diğer medenî surelerin çoğunda münafıkları tanıtan ve eleştiren çeşitli bölümler yer alır.³⁹

Kur'an'ın en uzun suresi olup Medine'de nazil olan "Bakara Suresi" Mushaf'ta ikinci, nüzul sıralamasında seksen yedincidir. Bu sure, Kur'an-ı Kerim'in kendine mahsus ilâhî tertip ve üslûbu içinde şu ana konuları kapsamaktadır:

İslam'ın getirdiği inanç, ibadet, amel, ahlak, evrensel değer, toplum ve hayat düzeniyle alakalı temel bilgiler; müttakiler, müminler, kâfirler, münafıklar; Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren deliller; insanın yaratılışı, kabiliyetleri, imtihanı; İsrail oğulları tarihinin önemli kesitleri; Bakara kıssası; kâmil bir din olan İslam'ın, daha önceki dinlerin evrensel kısmını ihtiva ettiği, buna karşılık onların -değişmesi, ıslah edilmesi, düzeltilmesi gereken hükümlerini de ıslah ettiği; Hz. İbrahim ve Hz. Musa kıssaları; Kâbe'nin yapılması ve kible oluşu; yiyecekler, kısas, vasiyet, oruç, savaş-kıtâl, hac, nikâh, boşama, dulluk, yetimlik, içki, kumar, faiz-ribâ ahkâmı, akitlerin yazılması, noterlik müessesesi ile ilgili dini hükümler, din ve vicdan hürriyeti, Allah-kul ilişkisi, örnek dualar vb. hususlarla alakalı hüküm ve irşatlar.

Bakara Suresi daha ziyade Fatıha Suresinin, "doğru yolu bulanlarla ondan sapanlara (gazaba uğramışlar ve sapmışlara)", Yahudi (İsrail oğulları) ve Hıristiyanlara işaret eden kısmının, çeşitli örnek ve tarihî vakıalarla açıklanması gibidir. Âl-i İmrân, Nisâ ve Mâide sureleri gibi Medine döneminde nazil olan diğer surelerde de aynı muhtevayı görmek mümkündür. Kur'an-ı Kerim'de bütün bu hedef ve tali konular bir arada, iç içe harikulade mu'ciz bir üslûp, ilâhî tertip ve metin yapısı içinde geçmektedir.

5. Kur'an'ın Hedef ve Tali Konularına Dair

'Kur'an'ın Ana Konuları'nı yapılan pek çok tasnife göre indiriliş hedefleri, tenzil amaçları açısından "hedef" ve "tali" konular olmak üzere temelde iki kategoriye ayırmak mümkündür. Hedef konuları da "itikâdi, ameli ve ahlaki" olarak üç kısma ayrabiliriz:

39 Bakara, 2/8-20; Nisâ, 4/61-68, 88-91, 138-145; Tevbe, 9/56-70, 73-87.

İtikâdi konuları oluşturan ayetler imanın temel ilkeleri, inanç esasları, bunların insan ve toplum hayatına sağladığı yararlar ve inançsız kimselerin akıbetleri gibi temel hususlardan bahseder.

Ameli konuları inceleyen ayetler ise inanan kişinin namaz, oruç gibi yüce yaratana karşı kulluk vazifeleriyle (ibadet ahkâmı, Allah-âlem ve insan münasebeti), insan-insan ve insan-âlem-çevre münasebetini düzenler.

Bu gruba giren ayetlerde, hemen hemen bütün hukuk dallarına ait ilişkilere temas edilmekte; özellikle de aile hukuku, miras hukuku, borçlar hukuku, ceza hukuku, idare hukuku, devletler hukuku, kamu hukuku ve mali hukuk ile ilgili konular geçmektedir. Ayrıca iktisadi-ekonomik hayatın ve toplumsal yapının düzenlenmesiyle ilgili önemli esas ve ilkelere de yer verilmektedir.

Ahlaki hükümleri içeren ayetler ise, insan ve toplumların sahip olmaları gereken iyilik ve güzelliklerle (adalet, doğruluk, maruf, ihsan, takva, şükür, zikir, tevekkül, dürüstlük, emanet, infak gibi), sakınmaları gereken kötülük ve çirkinlikleri (zulüm, yalan, fiske, fücür, fesat, fahşa, münker ve bağy gibi) ele almaktadır.

Ahlaki hükümleri aynı zamanda insanın takva, zikir, şükür, tevekkül gibi Allah'a karşı ahlaki davranışları veya ahlaki sorumlulukları ve insanın doğruluk-dürüstlük, adalet, emanet, maruf, infak gibi çevresine ve diğer insanlara karşı ahlaki davranışları ya da ahlaki sorumlulukları olarak iki grupta değerlendirmek mümkündür.

Kur'an'ın indiriliş hedefleri açısından tali konuları da yaratılış ve varlıklar, çeşitli peygamber ve geçmiş topluluklara ait haberler (Kur'an kıssaları), Allah'ın varlığını ve birliğini (tevhid) düşünme ve kavramaya sevk eden kevnî ayetler, Yahudi, Hıristiyan, kâfir ve münafıkların iç yüzlerini anlatan ayetler şeklinde dört ana grupta ele almak mümkündür.⁴⁰

40 Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an (Major Themes of The Qur'an)*, çev. Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu Yay., Ankara 1999; Çetin, Abdurrahman, "Kur'an-ı Kerim" mad., *İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi (GA.)*, İFAV Yay., İstanbul 1997, III, 92; Şimşek, M. Sait, *Kur'an'ın Ana Konuları*, Beyan Yay., İstanbul 1999, s. 5-11, 309-314; Demirci, Muhsin, *Kur'an'ın Temel Konuları*, İFAV Yay., İstanbul 2003, s. 5-14, 25-26; Aydın, Mehmet S.-Dumlu, Ömer, *Ana Konularıyla Kur'an*, editör. Ömer Dumlu, Anadolu Üniv. Yay., Eskişehir 2004; Yılmaz, Hasan, *Kur'an ve Muhtevası (Tematik ve Sistematik Bir İnceleme)*, Fecr Yay., Ankara 2008, 109-122, 123-134; a.mlf., "Kur'an'da Her Konu ve Bilgi Var mı?-Genel Bir Bakış", *Atatürk Ü. İlahiyat F. Der.*, 2006/26, s. 187-202; a.mlf., "Kur'an-ı Kerim'in Temel Muhtevası Üzerine", *Atatürk Ü. İlahiyat F. Der.*, 2007/27, s. 203-219.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kur'an muhtevasının çok genel bir tasnife göre itikâdi, ahlaki, ameli (ibadet ve ahkâm), tarihi (peygamber kıssaları) ve ilmi (tabiat varlık ve olayları) konulardan müteşekkil bir yapıya sahip olduğunu belirtmek mümkündür. Başka bir ifadeyle, Kur'an ayetleri, bilgilendirme amaçlı ve yönlendirme, uyarma, teşvik amaçlı ayetler olarak tasnif edilebilir. Bu çerçevede Allah ile insan, Allah ile âlem münasebetlerine, inanç ve ibadetlerin tamamına, ahlak ve sosyal hayatın bazı yönlerine ilişkin ayetler bilgilendirme amaçlı ayetlerdir. Bunun yanında insan ile insan ve insan ile âlem ilişkilerini⁴¹ belirleyerek düzenlemeye yönelik ayetler de yönlendirme, uyarma ve teşvik amaçlı ayetlerdir.

Kur'an-ı Kerim, Allah ve insan konusuna yer vermektedir. Allah meselesi üzerinde durduğu gibi insanın mahiyeti, ruhi durumu, görevleri vs. Kur'an'ın temel konularıdır. Bu ifadelerin ışığında şu gerçeği vurgulamak mümkündür. 'Kur'an'ın Ana Konuları' şu iki kavramda temerküz etmektedir: Allah ve insan... İnsan, insanın ilgili olduğu varlıklar, bunlarla münasebetleri, psikolojik yapısı, görevleri, kurtuluşu gibi oluş ve alanlar...

Çünkü Kur'an-ı Kerim, kendini 'hidayet rehberi' olarak tanımlamakta; 'insan modelinin', 'hayat şeklinin' 'Kur'an insanı'nın ve 'kâmil (bütün) insan'ın gerçekleşmesinin nasıl olacağını göstermekte ve 'Allah-Kur'an-insan-hayat-tabiat-evren' bütünlüğünün gerçekleştirilmesi için kurallar koymaktadır. Bunun için 'Allah, Kur'an, insan, hayat, tabiat, evren' Kur'an'ın muhtevasında anlatılmakta ve tanıtılmaktadır. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim, 'insanı-hayati-tabiatı-evreni' anlamlandıran temel ilkeleri içeren bir muhteva ve ana konulara sahiptir.⁴²

Kur'an'da yer alan bütün konuların, "Allah, insan, toplum ve ahiret" ana konularıyla doğrudan veya dolaylı olarak bir münasebeti vardır. Bu temel

41 Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan (God and Man in The Koran)*, çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşr., İstanbul-tsz., s. 91-96; Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s. 70-88; a.mlf., *Kur'an'da İnsan-Gayb İlişkisi*, Şüle Yay., İstanbul 1993, s. 181-191, 261-267; Kırcı, Celal, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*, Tuğra Neşr., İstanbul 1993, s. IX, 4-5, 7-10; a.mlf., *Kur'an ve İnsan*, Marifet Yay., İstanbul 1996; Özsoy-Güler, s. IX-XXIV; Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur'an Nedir? - İnsanın Anlam Arayışı*, Şüle Yay., İstanbul 1998, s. 88-96; Çalışkan, İsmail, "Kur'an Muhtevasının Epistemolojik Taksimi-Kur'an'da Her Bilginin Var Olduğu Söylemine Eleştirel Bir Yaklaşım", *Cumhuriyet Ü. İlahiyat F. Der.*, 2003, VII/1, s. 235-248; Sert, Hüseyin Emin, "Kur'an-ı Kerim'deki Konuların Tasnifi Üzerine Bir Deneme", *Fırat Ü. İlahiyat F. Der.*, 1996/1, s. 255-286.

42 Serinsu, s. 90-91, 96, 126-127, 130-131.

hedefe ulaşabilmek için (gaye – muhteva uygunluğu): 1. Çeşitli emir ve yasaklara ihtiyaç vardır (muamelât). 2. Bu çeşitli emir ve yasakların hayata geçmesi, tatbik edilmesi; bunların kaynağının “yaratıcı, kemal sıfatlarına sahip, her çeşit eksiklik ve kusurdan münezzehtir bulunan Allah” olduğunun bilinmesine, inanılmasına (Allah-merkezli tasavvur) bağlıdır. 3. Bu iman, inanç, bilgi ve şuuru desteklemek üzere de mükâfat ve ceza vaadi gerekir (Kur’an kıssaları, tarihî olay ve varlıklar, meseller).